

MAŽURANIĆ PREMA PUŠKINU

Stotridesetipeta godišnjica rođenja Ivana Mažuranića pala je u istu godinu (1949), u koju i stopedeseta godišnjica Puškinova rođenja. Ta je činjenica sama sobom navela i na pomisli o vezama ili sličnostima između ove dvojice istaknutih slavenskih pisaca. Spomenuo ih je već Josip Badalić u članku »Ruski pisci u književnosti hrvatskoga preporoda« (u »Hrvatskom kolu« 1946). Nadovezujući na neke rečenice Ivana Trnskoga o Puškiniu, objavljene u časopisu »Neven« g. 1854., nastavio je:

»Eto, prema Trnskomu, 'Čengić-aga' Mažuranićev uzorom je onih pjesničkih vrлина, koje su nastale oplemenjivanjem naše književnosti na osnovici tvorevina ruske književnosti, poimence A. S. Puškina... Sve to upućuje na mogućnost u najmanju ruku književno-tehničke inspiracije slavnoga našega pjesnika 'Smrti Smail-age Čengijića' na klasičnom ruskom romantizmu Puškina i Ljermontova. Pa i folklorni elemenat, dikcija narodne pjesme u 'Čengić-agi' — sve su to pjesnički rekviziti iz Puškinske škole.«

Mažuranić je, izdavši »Smrt Smail-age Čengića«, u hrvatskoj književnosti značio isto, što u slovenačkoj književnosti istoga razdoblja Prešeren, a u srpskoj Njegoš. Spomenuto djelo pojavilo se kao potpuno zrela umjetnina u vrijeme, kad je pomladena hrvatska književnost istom tražila svoj put. U vremenu, kad je prvi put izišla iz štampe (1846), značila je ona dvostruk uspjeh: i svojim sadržajem i svojim stilskim karakteristikama.

U »Smrti Smail-age Čengijića« izraženo je stanje, u kome su se više manje nalazili svi jugoslavenski narodi u doba njezina postanja. Zasnovana na istinskom događaju, pjesma nije toliko opis samoga pothvata kako su Crnogorci uspjeli svladati premoćnijega neprijatelja, koliko upozorenje na stanje, u kome se još uvijek nalazi najveći dio jugoslavenskih naroda — i pod Turskom, i pod Austrijom. U slici Smail-age Čengijića i njegovih postupaka, te u prikazu crnogorskih boraca protiv njega, Mažuranić je simbolički prikazao sva stradanja naših naroda u prošlosti i njihovu veličinu u patnji i borbi. Njegova je pjesma izraz dubokog ogorčenja nad svim onim, što su dijelovi naših naroda morali trpjeti kroz vjekove, i čemu još ni u prvoj polovici 19. vijeka nije bio došao kraj. Ona je zamišljena kao poklik za pravdom, za ljudskim dostojanstvom, za slobodom. Ona znači uzvik vjere u konačnu pobjedu potlačenih i prezrenih.

Izražajne su karakteristike Mažuranićeve pjesme: zgusnutost njezina izraza, njegova jednostavnost, i sposobnost njezina tvorca, da uvijek nađe potrebnu riječ, da stvori pune, zaokružene likove. Taj je stil izrazito ličan i ujedno narodan.

»Smrt Smail-age Čengijića« napisana je u doba, kad su se hrvatski književnici povijali između staroklasičkih izražajnih elemenata, između evropske romantike svoga vremena, između elemenata iz slavenskih i starije hrvatske književnosti. Kao i ostali, i Mažuranić se blizu deset godina lomio u sebi, ne znajući, kako da piše. No on je postepeno uspio da sve preuzeto asimilira, dajući svome stilu izrazito narodan karakter. To ne potječe samo od činjenice, što je cijela »Smrt Smail-age Čengijića« ispijevana u narodnim osmercima i desetercima. Narodni značaj njezina stila osjeća se u njezinoj neposrednosti: naš jezik progovorio je u njoj svojim punim glasom, bez navlačenja na strane metričke kalupe, bez nasilnoga ubacivanja riječi u određen broj stopa.

Isporedba između Puškinovih djela i Mažuranićeve pjesme pokazuje, kako su opipljive sličnosti između njih neznatne, i kako bi bilo opasno stvarati pre nagljene zaključke o utjecaju ruskoga pisca na hrvatskoga — u smislu, kako se pojam utjecaja obično shvata.

Puškin i Mažuranić pripadali su različitim tipovima ljudi po svome društvenome podrijetlu, i po temperamentu, i po funkciji u književnosti. Prvi je bio član najvišega ruskoga društva, imućan, s osjećanjem za veličinu vlastitoga naroda. Mažuranić je pak bio seljački sin, siromah, školujući se pomoću potpora i instrukcija, uvijek u skromnim ekonomskim prilikama, i pripadnik naroda, koji se mora boriti za svoje održanje. Sve se to odrazilo i u njihovu književnom radu. Puškin se književnosti mogao prepustiti sav, dok joj je Mažuranić mogao dati samo ostatke svoga vremena.

Uza sve to, problem o odnosima jednoga pisca prema drugom nije manje zanimljiv i značajan. I nema sumnje, da je Puškin ipak djelovao na Mažuranića — ne u tome, da bi ga ovaj slijedio u fabuli, kompoziciji ili tehnici, nego time, što ga je upravo on svojim djelima ponukao, da u hrvatskoj književnosti izvrši ulogu, kakvu je sâm izvršio u ruskoj.

Mažuranić je dobro poznao ruski jezik i rusku književnost. Ruski je, kao i ostale slavenske jezike, naučio još kao dak. Da ga je naučio temeljito, može se zaključiti i po tome, što je s njega i prevodio, i što se u mladosti razvijao pod utjecajem starijega brata Antuna, filologa. Taj je za svoje spise dobio i orden od ruskoga cara (1862).

Mažuranić je u četrdesetim godinama dolazio i u lični doticaj s Rusima. Kad su g. 1841. stigli u naše krajeve ruski slavisti, Mažuranić je u Karlovcu bio u njihovu društvu, te je Sreznjevskoga (i Vraza) otpratio do Žumberka.

On je bio šurjak književnika Dimitrije Demetera, koji je prvi u Hrvatskoj pisao o Puškinu (u Danici 1837), pa čak i njegove novele preučešavao za hrvatske čitaoce. »Smrt Smail-age Čengijića« dovršio

je upravo na njegovo navaljivanje. A štampana je ta pjesma prvi put u almanahu »Iskra«, koju je također uređivao Demeter, i u kojoj su izišle i pomenute novele.

Ivan Mažuranić bio je usto i jedan od najbližih književnih drugova Stanka Vraza — najizrazitijega i najizgrađenijega zagrebačkoga književnika u razdoblju ilirizma. A Vraz je kao kritik i ideolog tražio od hrvatskih književnika uglavnom dvoje: — 1. Da se ne povode za starim dubrovačkim piscima, nego za narodnom pjesmom. — 2. Da traže uzore u ruskoj književnosti, poimence u piscima, kao što su Gogolj i Puškin, jer su upravo oni uspjeli stvoriti dje.a slavenska po duhu i stilu. Sam je Vraz prevodio na hrvatski Puškinove stihove i prozu. Iz Vrazovih pisama Mažuraniću vidi se, da je u smislu vlastitih pogleda htio i izravno djelovati na nj. Na taj je način »Smrt Smail-age Čengijića« postala i izrazom bratstva naših naroda: napisao ju je Hrvat, uzevši građu iz srpskog, crnogorskog života, a uz idejno vodstvo Slovenca.

Mažuranić se prema tome književno razvijao u književnoj atmosferi punoj Puškina. I nema sumnje, da je on ruskoga pisca čitao i volio. Pa ako se i ne mogu pokazati izrazita povodenja, očite su neke sličnosti u njihovim djelima.

I jedan i drugi živjeli su u vrijeme romantizma, primivši od njega mnoga obilježja. Ona se dadu lako zapaziti. Ali ono, što čini glavnu karakteristiku n. pr. »Evgenija Onjegina« i »Smrt Smail-age Čengijića«, nije romantizam, već izraziti vedri realizam obojice pisaca. Taj se očituje u prirodnosti i jasnoći njihovih opisa, u karakterizaciji lica, i sl.

I u jednoga i u drugoga vidi se utjecaj Byrona, i u tipovima i u kompoziciji. I jedan i drugi iznose veoma razvite individualnosti, ulaze u akciju pjesme, miješaju lirske i epske elemente. Ali se i Puškin i Mažuranić razlikuju od engleskoga pjesnika po tome, što prema tipovima svojega uzora i prema njihovim životnim nazorima zauzimaju određeno kritičko stajalište. Puškinov »Evgenij Onjegin«, sa svojim osjećanjem nadmoćnosti, postaje gotovo ništav u dodiru s pravom ruskom ženom. Mažuranićev pak Smail-aga, byronovski tip sa zločinačkim instinktima, sa silno razvijenim strastima i voljom, ostaje poražen pred veličinom našega maloga, ali slobodoljubivoga čovjeka.

I u »Evgeniju Onjeginu« i u »Smrti Smail-age Čengijića« izrazit je odbojni stav njihovih pisaca prema tobožnjoj većoj vrijednosti zapadnoevropskih naroda. Mažuranić ustaje u obranu Crnogoraca pred onima, koji ih drže barbarima, a Puškin uzdiže jednostavnost ruske žene i njezino osjećanje dužnosti nad ono, što su kao nešto više unosili u ruski život dekadentni nasljedovači zapadnoevropskoga načina života.

Mažuranićeva »Smrt Smail-age Čengijića« znači u hrvatskoj književnosti, s obzirom na izraz, ono isto, što i Puškinova umjetnost u ruskoj književnosti: pobjedu narodnoga stila nad stranim izražajnim kalupima. Razvojni put obojice pjesnika bio je isti: od podražavanja klasicima i pseudoklasicima do stvaranja književnosti u narodnom

duhu. Kao i Puškin, i Mažuranić je prošao tešku unutrašnju borbu s nasljedem, što ga je primio od tadašnjih škola i od lektire. I jedan i drugi našli su konačno rješenje u naslanjanju na tvorevine širokih seljačkih masa: Puškin u sjećanjima na pjesme i priče svoje dadilje, Mažuranić u oživljavanju tonova, što ih je sa sobom nosio iz rod-noga sela.

Te su sličnosti između obojice tolike, da ih nije ni potrebno zorno dokazivati. Ali su očite i razlike, diktirane specifičnim prilikama, u kojima su obojica živjeli. Puškin je u svome »Evgeniju Onjeginu« iznio sliku ruskoga društva i njegovih odnosa. Mažuranić, član nacionalno ugnjetenoga naroda, istaknuo je u svome djelu u prvom redu ono, što je za nj kao Hrvata i Jugoslavena u njegovu vreme, bilo najvažnije: borbu za nacionalno održanje.

I Puškin i Mažuranić pokazali su svojim najuspjelijim djelima, kako treba stvarati u narodnome duhu. Puškin je svoju misiju izvršio do kraja, postavši osnivačem moderne ruske književnosti. Mažuranić je »Smrću Smail-age Čengijića« pokazao put, kojim bi hrvatska književnost imala ići. No ostao je bez sljedbenika. Hrvatska se književnost razvijala mimo njega. Razlog je ponešto u jakim stranim utjecajima, kojima se malena hrvatska kulturna sredina nije mogla ukloniti. S druge strane, Mažuranić je bio slabo produktivan. Dok je Puškin bio svijestan onoga, što u književnosti želi postići, neumoran u stvaranju, Mažuranić je, u borbi za egzistenciju, pomalo napuštao književni rad. »Smrću Smail-age Čengijića« stvorio je svoje najbolje, ali i posljednje izrazito književno djelo.

Ipak, u Mažuranićevu književnom udesu ima nešto slično s Puškinom. Posljednju svoju opsežniju stvar (knjižicu »Hrvati Madžarom«) izdao je sa trideset i četiri godine, a posljednje svoje sastavke objavio je u tridesetisedmoj godini života. Puškin je sa tridesetisedam godina ubijen. Mažuranić je doduše živio sve do g. 1890., ali je za književnost od svoje tridesetisedme godine bio zapravo mrtav.

Résumé

L'auteur démontre que le poète croate Mažuranić a été, pendant les années de sa formation, sous le charme puissant de Pouchkine. Toutefois, on ne peut pas l'accuser d'une imitation servile. Il réussit à se libérer de toute influence étrangère et à créer un style personnel et national, adapté à l'état de la culture croate de son temps. Ainsi, il se rapprocha encore de son grand modèle qui avait été, lui, le réformateur de la littérature russe.